

УДК 711.168:711.4]:[69.059.28:355.018](100+477):
[002.1:930.253-027.553:72.071.1
DOI: 10.31866/2617-7951.7.2.2024.315468

UDC 711.168:711.4]:[69.059.28:355.018](100+477):
[002.1:930.253-027.553:72.071.1

МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ МІСТ ПІСЛЯ ВІЙН НА БАЗІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОДИННОГО АРХІВУ АРХІТЕКТОРА БОРИСА ПРИЙМАКА

В'ячеслав Снісаренко,
<https://orcid.org/0000-0001-9253-1148>
заслужений художник України,
старший викладач,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
slavasnisa@gmail.com

Анастасія Снісаренко-Єржиковська,
<https://orcid.org/0009-0003-0009-3286>
архітектор-дизайнер,
художник-постановник телефільмів,
експерт УКФ,
Київ, Україна
nastya.snisarenko@gmail.com

Поліна Снісаренко-Кульчицька,
<https://orcid.org/0009-0001-7500-8889>
актриса театру і кіно,
Київ, Україна
polly.sniska@gmail.com

INTERNATIONAL AND NATIONAL EXPERIENCE OF RESTORATION OF CITIES AFTER THE WARS ON THE BASE OF THE FAMILY ARCHIVE OF BORYS PRYIMAK

Viacheslav Snisarenko,
<https://orcid.org/0000-0001-9253-1148>
Honored artist of Ukraine,
Senior Lecturer,
Kyiv National University
of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
slavasnisa@gmail.com

Anastasiia Snisarenko-Yerzhikovska,
<https://orcid.org/0009-0003-0009-3286>
Architect-designer,
television artist,
UKF's expert,
Kyiv, Ukraine
nastya.snisarenko@gmail.com

Polina Snisarenko-Kulchytska,
<https://orcid.org/0009-0001-7500-8889>
Theater and film actress,
Kyiv, Ukraine
polly.sniska@gmail.com

Анотація

Метою даної статті є виклад результатів документальної фіксації раніше недослідженої частини архівних матеріалів родини видатного українського архітектора Бориса Приймака про його закордонний досвід у складі архітектурних делегацій та основні наративи, які мають закладатися

Abstract

The purpose of this article is to present the results of the documentary recording of the previously unresearched part of the archival materials of the family of Borys Ivanovich Pryimak, which touch on his foreign experience as part of architectural delegations and the main narratives that should be included in the pro-

в проекти містобудівельних рішень українських міст, а саме Києва. Також мета полягає в оцінці важливості цих матеріалів для вирішення сучасних проблем, які стосуються відбудови та розбудови міст не тільки в результаті російської навали, але і як безумовно необхідних для впровадження в життя ідей «щасливих міст».

Методи дослідження передбачають поєднання мистецтвознавчого та історичного аналізу невідомої частини документально-архівних матеріалів родини Бориса Приймака. **Наукова новизна** цієї розвідки полягає у введенні до наукового обігу раніше не описаного прецеденту участі українського архітектора у міжнародному проекті (а саме – в закордонних архітектурних зборах у Парижі у 1956 та 1966 рр.); а також – в актуалізації містобудівних поглядів Бориса Приймака в загальносвіттовому розрізі, як під час його головування містом Києвом (1955 – 1973 рр.), так і зараз – для відновлення та розбудови міст, пошкоджених війною, з урахуванням його основних теоретичних тез. Вперше оприлюднено фото із приватного родинного архіву. **Висновки.** У результаті проведеного мистецтвознавчого аналізу встановлено необхідність вивчення існуючих архівних матеріалів родини Бориса Приймака в розрізі бачення не тільки історичного розвитку української архітектури, але й як основи сучасного підходу до містобудівництва в Україні та за кордоном. Доведено, що попри ізольованість радянського художнього середовища від світових мистецьких течій дозованої інформації, яка надходила із країн Заходу, Борису Приймаку та деяким іншим українським архітекторам вистачало для власних інтерпретацій найкращих з побачених закордонних зразків як у галузі архітектури окремих будівель, так і в упровадженні прогресивних містобудівельних ідей, співзвучних з міжнародними. Зроблено ще один крок для фіксації належного місця Бориса Приймака в пантеоні видатних архітекторів України.

jects of urban planning solutions of Ukrainian cities, namely Kyiv. Also, the goal is to assess the importance of these materials for solving modern problems related to the reconstruction and development of cities not only as a result of the Russian invasion, but also as absolutely necessary for the implementation of the ideas of "happy cities". **The methodology** of this study involves a combination of art history and historical analysis of an unknown part of the documentary and archival materials of the family of Borys Pryimak in terms of the vision of the narratives emphasized by him in the development of urban planning decisions, and its practical evaluation in the context of global trends. **The scientific novelty** of this research lies in the recording of previously unresearched materials from the family archive of Borys Pryimak, which touch on his participation in foreign architectural meetings, namely in Paris in 1956 and 1966, in the introduction into scientific circulation of a previously undescribed precedent of the participation of a Ukrainian architect in an international project and in the relevance of urban planning views in a global context, both during his presidency of the city of Kyiv (1955-1973), and now for the restoration and development of cities damaged by the war, taking into account his main theoretical theses. A photos from a private family archive have been made public for the first time. **Conclusions.** As a result of the conducted art analysis, it was established that there is a need to study the existing archival materials of the family of Borys Pryimak in terms of the vision not only of the historical development of Ukrainian architecture, but also as the basis of a modern approach to urban planning in Ukraine and abroad. It has been proven that, despite the isolation of the Soviet artistic environment from world artistic currents, the dosed information that came from the West, Borys Pryimak and some other Ukrainian architects had enough of their own interpretations of the best foreign examples they had seen, both in the field of the architecture of individual buildings and in the implementation of progressive urban planning ideas consonant with international ones. Another step has been taken to fix Borys Pryimak's rightful place in the pantheon of outstanding architects of Ukraine.

Ключові слова: **Keywords.**

архітектура Києва, відновлення міст після воєнних дій, містобудівельні рішення, міжнародний досвід відбудови міст, національний досвід відбудови міст, війна, Борис Приймак.

Architecture, urban planning solutions, international experience, war, destruction, recovery, reconstruction, Ukraine, Kyiv, Paris, Borys Pryimak.

Вступ **1**

Відразу після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну гостро постала проблема відновлення зруйнованих міст, великих та малих. Цей виклик не вперше з'явився не тільки перед українським суспільством, але й перед світовим. Якщо згадувати руйнації, що спричинила Друга світова війна, то є відомі приклади, що роботи з відновлення міст починались задовго до закінчення бойових дій.

Мета дослідження **2**

Метою даної статті є викладення результатів документального дослідження архітектурної частини родинного архіву архітектора Бориса Приймака, фіксація його важливого внеску у відродження Києва як столиці України, актуалізація його містобудівельних поглядів в умовах необхідності відродження зруйнованих російською навалою українських міст.

Методологія та аналіз джерельної бази **3**

Архітектурній спадщині і персоні Бориса Приймака, на жаль, майже не присвячено наукових розвідок. Це стосується і його неодноразових відряджень до Франції, яким частково присвячена ця стаття.

Аналіз генези архітектурного ландшафту Києва знайдемо у дослідженні А. Марковського (2020) «Від модерну до модернізму: три етапи архітектури Києва», втім, досвід Бориса Приймака у виданні висвітлено не тільки побіжно, відповідно до формату викладення матеріалу, але й досить некоректно, адже автор не згадує Приймака як автора багатьох проєктів, де він був членом авторського колективу, на відміну від інших архітекторів, чий імена виставляються першопланово. Однак, цікавим є розділ, який стосується періоду від так званого сталінського ампіру до радянського архітектурного модернізму та функціоналізму, де проаналізовані ітерації впливу народних традицій, українського бароко та українського архітектурного модерну, акцентовані маркери локальної культурної та національної самоідентифікації, але, знову ж таки, на жаль, без наведення прикладів. Особливо корисним є позиціонування ролі архітектора як локального творця частини глобальних загальносвітових зрушень з виявленням унікальних особливостей певного міста та міжнародних паралелей.

Цікавими в аспекті спроб надати рис українського стилю будівлям є варіанти проєкту головного фасаду готелю «Україна», що були зроблені вже після початку будівництва. Вони мали ви-

рішити проблеми із зайвим декоруванням після постанови від 4 листопада 1955 р. «Про усунення надмірностей в проектуванні та будівництві». За особистими спогадами авторів статті, неможливість створення будівлі за первісно створеним проектом стала особистою трагедією для одного з його авторів, а саме, Бориса Приймака. Спроби авторського колективу (А. Добровольського, В. Созанського, Б. Приймака, А. Мілецького, А. Косенка) запроєктувати оновлений будинок з мінімальною кількістю відхилень від задуму та привнести в його дизайн елементи української айдентики зазнали поразки (рис. 1а – 1с).

Але, незважаючи на складний шлях, готель «Україна» й досі викликає цікавість у міжнародній спільноті. Прикладом є публікація у французькій газеті «Le Monde» у травні 2024 р. В матеріалах статті, що вийшла в розділі «Guerre en Ukraine» («Війна в Україні»), йдеться про готель «Україна», особливості його проектування та будівництва, відновлення Хрещатика на базі особистих спогадів Анастасії Снісаренко-Єржиковської, яка є онукою архітектора Бориса Приймака.

Стилям у архітектурі присвячено книгу К. Липи (2024) «Історія архітектурних стилів, великих і не дуже», в якій авторка чи не вперше віддає Борису Приймаку належне місце серед українських та світових архітекторів (с. 223).

Неможливо оминати увагою медіаогляд О. Ружицької (2024), де зібрано думки провідних архітекторів і урбаністів, які аналізують не лише позитивний досвід відновлення зруйнованих війнами міст, але й допущені помилки. Так, польський архітектор і письменник Ґжеґож Пйонтек звертає увагу на повоєнну відбудову Варшави, на 80 % зруйнованої гітлерівськими загарбниками. Він називає цей досвід чи не найграндіознішим прикладом ресайклінгу, актуального й зараз з екологічної та економічної точок зору: адже використовували і цеглу понівечених будівель, і сантехніку, і фурнітуру для облаштування нових приміщень. У процесі відбудови були вирішені не тільки короткострокові проблеми – житло, критична інфраструктура, громадський транспорт, освітлення та комунікації, але й було знайдено нове містобудівне рішення з поділом на функціональні зони, озеленення, громадські простори, типові житлові стандарти та реконструкцію історичних будівель. Серед помилок відбудови Ґжеґож Пйонтек називає перетворення промислової зони на офісну, яка отримала у населення назву «Мордор», та впровадження широких автомагістралей в артерії міста, через що автомобілі заповнили столицю, псуючи екологію та створюючи затори на дорогах, спричиняючи значний дискомфорт пішоходам (цит. за: Ружицька, 2024).

Урбаніст Йен Гел навів приклад Копенгагена і пояснив, що, звертатись варто саме до «людського виміру», створювати

«живі міста», здорові й сталі, в яких комфортно проживати, тобто, забезпечити місця для прогулянок, зустрічей, з урахуванням продуманої мобільності за рахунок велосипедного та громадського транспорту, що буде корисним не лише для екології, але й для самої людини (цит. за: Ружицька, 2024).

Рис. 1а. Первісний проєкт готелю «Україна», 1954 – 1961 рр.
Фото з родинного архіву Бориса Приймака.

Fig. 1a. The original project of the "Ukraine" hotel, 1954-1961.
Photo from the family archive of Borys Pryimak.

Рис. 1б. Варіант проєкту головного фасаду готелю «Україна» після постанови «Про усунення надмірностей в проєктуванні та будівництві». Фото з родинного архіву Бориса Приймака.

Fig. 1b. A variant of the project of the main facade of the "Ukraine" hotel after the resolution "On the elimination of excesses in design and construction".
Photo from the family archive of Borys Pryimak.

Рис. 1с. Варіант проєкту готелю «Україна» та майдану Незалежності після постанови «Про усунення надмірностей в проєктуванні та будівництві». Фото з родинного архіву Бориса Приймака.

Fig. 1c. Variant of the project of the Hotel "Ukraine" and Independence Square after the resolution "On elimination of excesses in design and construction".
Photo from the family archive of Borys Pryimak.

Рис. 1d. Гійом Ербо. Фото готелю Україна.
Le Monde. Травень, 2024 р. (Chemin, 2024).

Fig. 1d. Guillaume Herbaut. Photo of Hotel
Ukraine. Le Monde magazine. May 2024
(Chemin, 2024).

Над відродженням Харкова з перших місяців повномасштабного вторгнення росії в Україну працює відомий британський архітектор Норман Фостер з командою з 800 професіоналів і концепцією «Регенерація. Переродження. Новий технічно-науковий центр. Місто майбутнього у сьогоденні», що базується на опитуванні 16 000 харків'ян. Втім, фахівці застерігають від можливих антиекологічних транспортних рішень, які іноді мали місце в проєктах Фостера (Ружицька, 2024).

У публікації О. Ружицької (2024) також згадується японський урбаніст Хірокі Мацура, який наполягає на розрізненні професій архітектора і містобудівельника. Якщо перший працює над унікальними, часто суб'єктивними об'єктами-будівлями, то другий має створювати універсальний дизайн простору для комфортного використання містян різної статі, національності, статку тощо. Головне – завжди дотримуватись основних правил, розраховуючи містобудівні плани на 50 років наперед; використовувати вже наявне включно з історичними місцями й природою; ретельно планувати і вдосконалювати повсякденні речі, усвідомлюючи, що на них люди витрачають більшість часу.

Тези цього урбаніста нарешті нагадали про давно втрачену в Україні містобудівну традицію планування міста на певний, зазвичай великий, відрізок часу наперед. Саме таким чином розроблявся план відновлення Києва після закінчення Другої світової війни під час конкурсів проєктів різних груп видатних архітекторів тих часів, серед яких перемогу отримав проєкт, в складі авторів якого був Борис Приймак.

Історичні паралелі крізь століття виникають, коли дізнаємося про візити представників французьких регіонів на Київщину. Привабливою і гуманною є концепція французької громадо-

орієнтованості: спершу тимчасове житло для постраждалих, а потім перетворення містечок на екологічні осередки. Варто процитувати президентку регіону Іль-де-Франс Валері Пекресс: «Місто трагедії має стати абсолютно новим для життя людей. Архітектура – це компетенція місцевої влади, ми в це не втручаємося. Але якщо нас попросять, звісно, ми можемо запропонувати талановитих французьких архітекторів. Але ми знаємо, що архітектура – це завжди чутлива тема, тому завжди прагнемо, щоб запропоновані нами рішення відповідали місцевому баченню» (цит. за: Скотнікова, 2022).

Результати дослідження **4**

Як головний архітектор Києва (1955–1973 рр.) Борис Приймак брав участь у різноманітних міжнародних конгресах та зустрічах, присвячених розробці проектів не тільки з реконструкції, але й створенню нових районів міст-сателітів (рис. 2а – 2с).

Ідеї, які Приймак упроваджував у життя впродовж свого перебування на посаді головного архітектора, як були актуальними свого часу й перегукувались з основними ідеями іноземних колег, так і залишаються такими зараз, особливо за кордоном, адже вітчизняні містобудівники фактично взагалі не користуються проектами з містобудівництва, тим паче перспективного.

Нагадаємо, що у вересні 2020 р. було створено «Новий європейський Баугауз», основні ідеї якого є, безумовно, впровадженням у життя тих напрямків, на яких і Приймак наполягав усе своє творче життя. На офіційному сайті організація закликає всіх «разом уявити та побудувати стійке та інклюзивне майбутнє, прекрасне для наших очей, розуму та душі» (New European Bauhaus, n.d.). Запорукою такого майбутнього «нові баугаузи» бачать ті «місця, практики й досвід», які: 1) **здатні збагачувати**, натхненні мистецтвом і культурою, відповідні потребам, що виходять за рамки функціональності; 2) **є стійкими**, у гармонії з природою, навколишнім середовищем та нашою планетою; 3) **є інклюзивними**, заохочують діалог між культурами, дисциплінами, статтю та віком (New European Bauhaus, n.d.).

Також для відновлення українських міст цікавою та співзвучною з тезами Приймака є створена у листопаді 2020 р. «Нова лейпцігська хартія» – головний документ для сталого розвитку міст у Європі. Вона підкреслює, що міста мають розробити інтегровані та сталі напрямки і стратегії міського розвитку і забезпечити їхню реалізацію як для міста в цілому з його функціональними зонами, так і для окремих його мікрорайонів (New Leipzig Charter, 2020).

На базі архівних родинних матеріалів архітектора можна встановити загальні напрями розвитку Києва та його районів після відбудови за часів головування Приймака і порівняти їх з осями розвитку закордонних міст.

Рис. 2а-2б. Борис Приймак під час однієї з паризьких архітектурних конференцій, 1956 р. Фото з родинного архіву Бориса Приймака.

Fig. 2a-2b. Borys Pryimak during one of the Paris architectural conferences, 1956. Photo from the family archive of Borys Pryimak.

Рис. 2с. Загальна перспектива павільйону радянської архітектури на виставці в Парижі в 1956 році. Документ з родинного архіву Бориса Приймака.

Fig. 2c. General perspective of the pavilion of Soviet architecture at the exhibition in Paris in 1956. Document from the family archive of Borys Pryimak.

Наведемо деякі цитати з книги Б. Приймака (1961) «Місто крокує в майбутнє» (рис. 3), присвяченій відбудові Києва. «Масив – це містечко-сад, розплановане у вигляді окремих мікрорайонів... Кожен мікрорайон – це маленький ансамбль, з своїм обличчям, і гратиме, так би мовити, свою скрипку в загальному ансамблі всього масиву... Перше за все ми виживаємо з житлового району асфальт. Повітря майбутнього міста повинно бути чистим і здоровим...» (с. 44). Наступні роздуми стосуються особливостей розвитку мікрорайонів: «Мікрорайони відділені один від одного місцевим проїздом. Автомагістраль проходить лише по периметру району. Вийдете з будинку на подвір'я і потрапите...в парк. Тут – і спортивні, і дитячі майданчики, і альтанки, лави, столики для ігор... на території мікрорайону будуть школи, бібліотеки, дитячі садки, ясла, комбінат побутового обслуговування з пральнею..., їдальні, кафе магазини, аптеки» (Приймак, 1961, с. 45).

Рис. 3. Обкладинка видання 1961 року.
Книга з родинного архіву Бориса Приймака
(Приймак, 1961).

Fig. 3. Cover of the 1961 edition.
The book is in the family archive of Borys Pryimak
(Pryimak, 1961).

В актуальності та справедливості своїх ідей Приймак міг переконатися пізніше – під час знайомства з цікавим проектом, за втіленням якого він спостерігав особисто під час перебування у Парижі навесні 1966 р., що засвідчено й в особистих нотатках (рис. 4а – 4b).

Рис. 4а. Фото з журналу Paris Match, травень 1966 р. Борис Приймак перший в першому нижньому ряду праворуч. Журнал з родинного архіву Бориса Приймака ("С'est un conte", 1966).

Fig. 4a. Photo from Paris Match magazine, May 1966. Borys Pryimak is the first in the first lower row on the right. The magazine from the family archive of Borys Pryimak. ("C'est un conte", 1966).

Рис. 4b. Дорожні нотатки Бориса Приймака під час відвідування конференції з приводу будівництва Paris2 (Parly2) на тлі збірки матеріалів Paris2. Квітень, 1966 р. Документи з родинного архіву Бориса Приймака.

Fig. 4b. Travel notes of Borys Pryimak during a visit to a conference on the construction of Paris2 (Parly2) against the backdrop of the collection of materials on Paris2. April 1966. Documents from the family archive. of Borys Pryimak.

Цей проєкт «Париж2» пізніше був перейменований у «Парлі2». Серед документів, які залишилися у родинному архіві та стосуються проєктування «Paris2», збереглися численні креслення Клода Баліка, архітектора комплексу, примітки Приймака, які він робив під час обговорення проєкту, та документальні матеріали, що називаються «Основні ідеї проєкту «Paris2», що склалися з таких напрямків: соціологічного опитування, проведеного французьким Інститутом Громадської Думки, та висновків з його результатів:

1) географічного дослідження, що вплинуло на вирішення зручних транспортних шляхів;

2) «точки зору архітектора», який врахував попередні 2 пункти і висловив свою впевненість у тому, що «Ситуація у «Paris2», створює умови для щасливого життя;

3) технічного каталогу, що окреслює а) квартири трьох типів; б) допоміжні будівлі; в) головний торговельний центр; г) декілька додаткових торговельних центрів; д) декілька станцій обслуговування; е) системи спортивних майданчиків та басейнів; є) приватні спортивні клуби та басейни; ж) ансамбль приватних тенісних кортів та три стадіони; з) чотири дошкільних заклади; и) культурний центр; і) церква; ї) приходський центр; й) готель; к) адміністративну будівлю; л) центр кінного спорту; м) мережу автодоріг (*Основні ідеї проєкту «Paris2», б.д.*).

У журналі «Paris Match» було розміщено опис проєкту – міста, «що складається з тридцяти восьми дво- або чотириповерхових резиденцій, усі вікна яких будуть виходити на сади, висаджені 20 000 дерев» ("C'est un conte", 1966, р. 21) і де «нові парижани матимуть усі види дозвілля на порозі: клуб верхової їзди на 80 коней, 8 басейнів плюс 1 центр водних видів спорту з зимовим басейном, тенісні корти. 3 стадіони, 1 будинок культури для прийому двох сотень молоді з бібліотекою, дискотекою, кінотеатром, виставковим залом, декількома приймальнями» ("C'est un conte", 1966, р. 21). Проєкт також передбачав ультрасучасний готель на 100 номерів, квітучі доріжки для прогулянок і підземні переходи, а на околиці міста – найбільший торговий центр у Європі: 300 метрів у довжину, площа Concorde (90 000 м²) ("C'est un conte", 1966, р. 16).

Опис майбутнього «міста щастя» є співзвучним мріям Бориса Приймака про відбудований Київ, які він виклав у своїй книзі. Всі ці вкрай важливі особливості Parly2, які зробили його інноваційним житловим комплексом майже шістьдесят років тому та впливають на його сучасний модерний стан та вигляд, задокументовані не тільки в кресленнях і матеріалах, наданих під час проєктування Борису Приймаку як головному архітектору Києва та професіоналу, який невпинно відновлював столицю

Україні після закінчення Другої світової війни та створював містобудівні плани на майбутні 20 років, але і в його особистих нотатках з цього приводу.

Неодноразове відвідування міжнародних архітектурних конгресів та симпозіумів, знайомство з головними світовими та європейськими культурними надбаннями радикально вплинуло на професійний досвід Бориса Приймака і позначилося на проектуванні як окремих будівель і станцій метрополітену, так і на містобудівних знахідках цілої епохи архітектурно-планувальних рішень столиці України (рис. 6).

До основних споруд архітектора належать:

- головний навчальний корпус та будинок ідальні Інституту харчової промисловості (вул. Володимирська, 68) – спільно з архітектором В. Поліщуком, 1946 р. (рис. 5 а – 5d);
- житловий будинок у Києві (вул. Хрещатик, 15-17) – спільно з архітекторами О. Власовим та А. Добровольським, 1947-1949 рр.;
- житловий будинок у Києві (Хрещатику, 25) – спільно з архітекторами В. Ладним та А. Добровольським, 1947-1949 рр.;
- житловий будинок у Києві на площі Українських героїв, 1, спільно з архітектором В. Поліщуком, 1949-1952 рр. (рис. 6);
- адміністративна будівля на Майдані Незалежності спільно з архітекторами Г. Слуцьким і С. Пастуховим, 1951-1954 рр.;
- будинок Головоштамту та міністерства зв'язку (Хрещатик, 22), спільно з архітекторами В. Ладним, Г. Слуцьким, З. Хлебніковою;
- готель «Україна» на Майдані Незалежності, спільно з архітекторами А. Добровольським, В. Созанським, А. Мілецьким, А. Косенком, 1957-1961 рр.;
- генеральний план Києва на розрахунковий період до 1965 р., за 1947 р.;
- планування та забудова Хрещатика спільно з архітекторами О. Власовим, А. Добровольським, В. Єлізаровим, О. Малиновським, О. Заваровим, 1947-1949 рр. (рис. 7);
- планування біля мосту Є. Патона, 1952-1953 рр.;
- генеральний план Києва на розрахунковий період 1980 – 2000 рр., 1966 р.;
- станція метро «Шулявська», інтер'єр та зовнішній вестибюль, спільно з архітекторами А. Добровольським, О. Малиновським, А. Черкаським, 1962-1963 рр.;
- станція метро «Берестейська», спільно з архітектором І. Масленковим, Т. Целіковською, 1967-1969 рр.;
- станція метро «Нивки», спільно з архітектором І. Масленковим, Т. Целіковською, 1967-1969 р.;
- станція метро «Контрактова площа», спільно з архітекторами І. Масленковим, Ф. Зарембою, 1976 р.

Рис. 5а. Генеральна аксанометрія плану інституту харчової промисловості. Фото з родинного архіву. 1946 р., фото Б. Приймака.

Fig. 5a. General axanometrics of the plan of the Institute of Food Industry. Photo from the family archive. 1946, photo by B. Pryimak.

Рис. 5б. Фрагмент перспективи головного фасаду інституту харчової промисловості. Фото з родинного архіву. 1946 р. фото Б. Приймака.

Fig. 5b. A fragment of the perspective of the main facade of the Institute of Food Industry. Photo from the family archive of Borys Pryimak. 1946, photo by B. Pryimak.

Рис.5с-д. Варіанти фасаду їдальні інституту харчової промисловості. Фото з родинного архіву. 1946 р., фото Б. Приймака.

Рис.5с-д. Variants of the facade of the canteen of the Institute of Food Industry. Photo from the family archive of Borys Pryimak.. 1946, photo by B. Pryimak.

Рис.6. Житловий будинок на площі Українських героїв. Фото з родинного архіву. 1955 р., фото Б. Приймака.

Fig. 6. Residential building on Ukrainian Heroes Square. Photo from the family archive of Borys Pryimak.. 1955, photo by B. Pryimak.

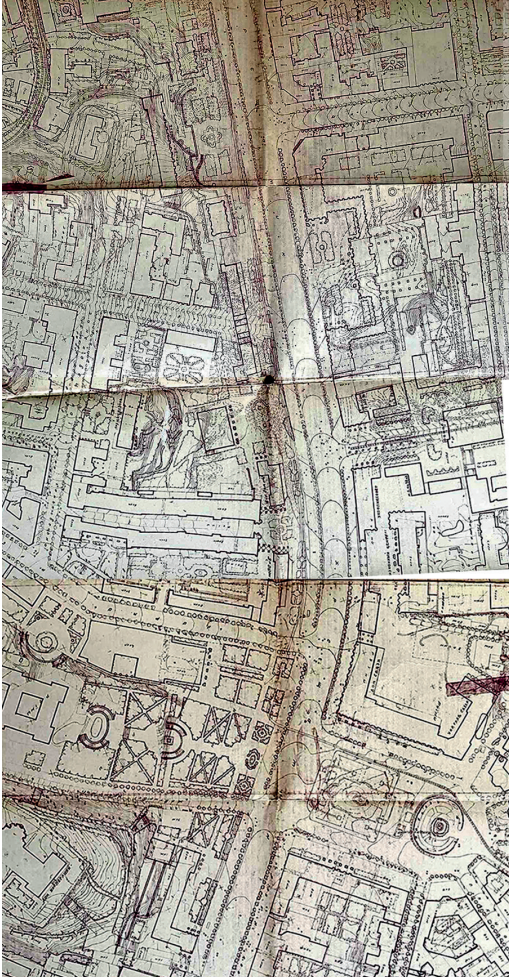

Рис. 7. Варіант планувального рішення Хрещатика.
Документ з родинного архіву. Бл.1947 р.

Fig. 7. Variant of Khreshchatyk's planning decision.
Document from the family archive of Borys Pryimak. Near 1947.

Під час нашої зустрічі з кореспонденткою французької газети «Le Monde» Аріан Шемен, що відбулася 30 квітня 2024 р., нею було підтверджено сучасну актуальність містобудівельних наративів Бориса Приймака та акцентовано на факті застосування саме таких ідей, які обговорюються зараз французькими архітекторами в суспільній площині щодо майбутнього містобудівного розвитку Парижу.

Неможливо не погодитись з тим, що, всупереч тоталітарному радянському устрою в тогочасній Україні, порядна людина та професіонал найвищого ґатунку впроваджував в життя прогресивні ідеї, спільні з усім цивілізованим світом: перспективне планування; надважливість збереження озеленення та створення нових екопарків; продумана транспортна структура міста; збереження та дбайливе ставлення до історичних та культурних пам'яток; створення житлових масивів з розвинутою внутрішньою інфраструктурою, зручною для людини.

Тому важливо наголосити на тому, що ми маємо свій власний досвід відбудов. Використовуючи не лише приклади світового досвіду, але й звертаючись до кращих національних здобутків на базі досконалого вивчення спадщини, можна по-

будувати і відбудувати «щасливі українські міста». Залучаючи сучасну міжнародну містобудівну спільноту, варто не забувати й українських архітекторів високого рівня.

**Наукова
новизна та
практична
значимість
дослідження**

5

Наукова новизна полягає у введенні до наукового обігу раніше неопisanого прецеденту створення та втілення українським архітектором Борисом Приймаком ідей містобудівного розвитку, співзвучних з ідеями закордонних колег, які вони здійснили декількома роками пізніше, що підтверджують матеріали «Paris2» та інші архівні родинні матеріали. Підхід архітектора до відновлення та планування столиці України має стати прикладом для ситуації сьогодення в містобудівній галузі. Також важливим є справедливе відновлення в списках видатних українців імені Бориса Приймака як одного з визначних архітекторів, творців сучасного Києва.

Висновки

6

За результатами проведеної розвідки вдалося виявити необхідність:

- подальшого досконалого вивчення архівів, що збереглися, в тому числі родинних архівів Б. Приймака, для ствердження нового погляду на розвиток української архітектури, як такої, що розвивалася в післявоєнні часи в загальній парадигмі повоєнного розвитку. І хоч архітектура того часу містить впливи радянського тоталітарного устрою, попри те вона містить унікальні елементи української ідентичності;
- визначення першочергової потреби розвитку міст, у тому числі столиці України Києва, за довгостроковими планами у різноманітних галузях – від соціально-економічної до мистецько-архітектурної – для вирішення проблем, що постають не тільки в результаті руйнувань, завданих агресією росії, але й для унеможливлення безладу в містобудівних рішеннях, часто притаманних розвитку українських міст;
- відновити місце Б. Приймака як видатного архітектора, який, випереджаючи свій час в умовах радянського політичного устрою, зробив неоцінений вклад в архітектуру та містобудівництво Києва з його перспективним розвитком.

Список бібліографічних посилань

- Липа, К. (2024). *Історія архітектурних стилів, великих і не дуже*. Віхола.
- Марковський, А. І. (2020). *Від модерну до модернізму: три етапи архітектури Києва*. Лопатіна О. О.
- Основні ідеї проекту «Paris2»*. (б.д.). У родинному архіві Б. Приймака.
- Приймак, Б. І. (1961). *Місто крокує в майбутнє*. Київське обласне книжково-газетне видавництво.
- Ружицька, О. (2024, 9 червня). *Що світові експерти радять Україні для успішної відбудови*. Сіль Медіа. <https://sil.media/p/shcho-svitovi-eksperti-radiat-ukrayini-dlia-uspishnoyi-vidbudovi-820572-11330>

- Скотнікова, О. (2022, 2 липня). Франція пропонує відбудувати Бородянку, як принципово нове містечко, – президентка регіону Іль-де-Франс. Вечірній Київ. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/68455/>
- C'est un conte de fées d'aujourd'hui, Deux demoiselles et une eglise font naitre un Nouveau Paris. (1966). *Paris Match*, 892, 15–29.
- Chemin, A. (2024, May 24). *A vendre: Hôtel Ukraine, Kiev, 363 chambres à partir de 23,5 millions d'euros* [Image] (G. Herbault, Photograph). *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/m-le-mag/article/2024/05/24/l-hotel-ukraine-de-kiev-a-vendre-pour-financer-l-effort-de-guerre_6235125_4500055.html
- New European Bauhaus. (n.d.). *Home*. Retrieved September 20, 2024, from https://new-european-bauhaus.europa.eu/index_en
- New Leipzig Charter – The transformative power of cities for the common good*. (2020, December 8). European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/12-08-2020-new-leipzig-charter-the-transformative-power-of-cities-for-the-common-good_en

References

- C'est un conte de fées d'aujourd'hui Deux demoiselles et une eglise font naitre un Nouveau Paris [It's a modern-day fairy tale, Two young ladies and a church give birth to a New Paris]. (1966). *Paris Match*, 892, 15–29 [in French].
- Chemin, A. (2024, May 24). *A vendre: Hôtel Ukraine, Kiev, 363 chambres à partir de 23,5 millions d'euros* [For sale: Kyiv's hotel Ukraine, a €23.5 million property that could help fund the war effort] [Image] (G. Herbault, Photograph). *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/m-le-mag/article/2024/05/24/l-hotel-ukraine-de-kiev-a-vendre-pour-financer-l-effort-de-guerre_6235125_4500055.html [in French].
- Lypa, K. (2024). *Istoriia arkhitekturykh styliv, velykykh i ne duzhe* [A history of architectural styles, great and not so great]. Vikhola [in Ukrainian].
- Markovskiy, A. I. (2020). *Vid modernu do modernizmu: try etapy arkhitektury Kyieva* [From modern to modernism: Three stages of Kyiv architecture]. Lopatina O. O. [in Ukrainian].
- New European Bauhaus. (n.d.). *Home*. Retrieved September 20, 2024, from https://new-european-bauhaus.europa.eu/index_en [in English].
- New Leipzig Charter – The transformative power of cities for the common good*. (2020, December 8). European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/12-08-2020-new-leipzig-charter-the-transformative-power-of-cities-for-the-common-good_en [in English].
- Osnovni ideji proiektu "Paris2"* [The main ideas of the "Paris2" project]. (n.d.). In the family archive of B. Pryimak [in Ukrainian].
- Pryimak, B. I. (1961). *Misto krokuie v maibutnie* [The city is stepping into the future]. Kyivske oblasne knyzhkovo-hazetne vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Ruzhytska, O. (2024, June 9). *Shcho svitovi eksperty radiat Ukraini dlia uspishnoi vidbudovy* [What world experts advise Ukraine for successful reconstruction]. Sil Media. <https://sil.media/p/shcho-svitovi-eksperti-radiat-ukrayini-dlia-uspishnoyi-vidbudovi-820572-11330> [in Ukrainian].
- Skotnikova, O. (2022, July 2). *Frantsiia proponuie vidbuduvaty Bordinianku, yak pryntsypovo nove mistechko, – prezidentka rehionu Il-de-Frans* [France offers to rebuild Bordinianka as a fundamentally new town – The president of the Ile-de-France region]. Vechirniy Kyiv. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/68455/> [in Ukrainian].